

"מהו שיקום תורני?"

מיפוי הכלים הניתנים במסגרת תוכנית זו והערכת השפעתה על חזרה לעבריינות

Understanding Torah-Facilitated Rehabilitation: Mapping of Rehabilitative Tools and Assessment of Their Effect of Recidivism

תקציר המחקר

פרטי החוקרות:

ד"ר מיכל מורג וד"ר אלי תימן

המחלקה למדעי ההתנהגות

ביה"ס למדעי החברה והקהילה

המרכז האקדמי רופין

עמק חפר

רקע

המחקר הנוכחי עוסק בבחינת המרכיבים הייחודיים של תוכנית שיקום חדשה יחסית המכונה "שיקום תורני" והמתקיימת בחסות הרשות לשיקום האסיר מאז שנת 2004. תוכנית זו מבוססת על יישום עקרונות התורה ומוטמעת תחת פיקוח צוות רש"א תורני בראש מר. אבינועם כהן. תכליתה של תוכנית זו לתמוך ולסייע בתהליך הטמעותם בקהילה של אסירים משוחררים- "דתיים מבית" לצד אחרים שחזרו בתשובה במהלך מאסרם. התוכנית מכוונת להקנות קשת של כלים ומנגנונים מסייעים ומטרת המחקר הנוכחי הייתה למפות כלים אלה ולהעריך את יעילות התוכנית.

תוכנית שיקום זו רותמת משתקמים מתוך אגפי הכלא הדתיים. כיום במרבית בתי הכלא בישראל קיימים אגפים תורניים בהם רבנים ובחורי ישיבה מעבירים תכנים תורניים לאסירים דתיים. לצד זה קיימות מסגרות לימוד המכונות "מדרשיות" אשר מושכות אליהן, בנוסף לשוהי האגף, אסירים מתוך האגפים הרגילים המעוניינים להיחשף לתכנים דתיים. בחמש השנים האחרונות נצפתה הכפלה במספר האגפים התורניים בבתי הכלא השונים

בארץ ומאז שנת 2007 מספר המדרשיות הוכפלה פי שלוש. ממצא זה תומך בדיווח שקיבלנו מרבני הכלא שישנה עליה בחזרה בתשובה וב"התחזקות" דתית בתוך כותלי הכלא.

באופן כללי, ניתן לומר שאסירים דתיים שמשחררים מהכלא תחת פיקוח רש"א תורני מוכוונים לשלושה אפיקים: האחד, השבה ישירה אל הקהילה בליווי תוכנית מפגשים עם צוות רש"א תורני; השני, שילוב במסגרת של הוסטל דתי ומשם לאחר כשנה אל הקהילה; והשלישי, שאליו מגיעים מעטים, הינו שילוב בישיבות אשר מחייבות תוכנית לימודים אינטנסיבית וארוכת טווח.

במחקר זה סימנו לנו למטרה לתאר ולהגדיר את המודל של השיקום התורני ולמפות את סל הכלים שניתנים למשוקמים שלוקחים חלק בתוכנית זו, כלים דתיים לצד כלים שאינם קשורים באופן ישיר לעולם הדת. בנוסף, שמנו לנו למטרה להעריך את היעילות של התוכנית על ידי מדידת אחוז הרצידיביזם בטווח של שלוש שנים מיום השחרור בהשוואה לנתון שנמצא באוכלוסיה הכללית.

מטרות המחקר

למחקר זה הוצבו מספר מטרות מובחנות ובכלל זה לאפיין ולמפות את:

1. ההמשגה של המונח 'שיקום תורני' - כיצד תופסים המשתקמים מונח זה.
2. הסיבות והמניעים שבגללם אנשים פונים ומבקשים לקחת חלק בשיקום זה.
3. השלבים העיקריים בתהליך השיקום התורני.
4. הכלים (הדתיים והלא-דתיים) שמשולבים בתהליך זה.
5. מוקדי הקושי/משבר העיקריים בתהליך זה מעיני המשתקמים.
6. רצידיביזם: מידת ההשפעה של השיקום התורני על דפוסי החזרה לפשע, לאחר השחרור מהכלא.

שיטת המחקר

מחקר זה מבוסס על ניתוח איכותני של שלושים ראיונות עומק חצי-מובנים שנעשו עם אסירים משוחררים שעברו תהליך שיקום בסמגרת הרשות לשיקום האסיר/תחום שיקום תורני. הראיונות בוצעו לאחר שחרורם מהכלא בטווח זמן של חודשיים עד חמש שנים מיום השחרור. כמו כן, נאספו נתונים כמותניים משרות בתי הסוהר (מחלקת מחקר) לגבי אחוזי החזרה לפשיעה (רצידיביזם) בקרב בוגרי תוכנית שיקום זו בטווח של שלוש שנים מיום שחרורם. נתונים אלה הושוו לנתונים קיימים על אחוז הרצידיביזם בקרב כלל אוכלוסיית המשתחררים מהכלא

בכדי להעריך את יעילות התוכנית. ניתן אישור של ועדת האתיקה של הרשות לשיקום האסיר לקיום כל שלבי המחקר.

בכוונתנו היה לקיים ראיונות עם קבוצה הטרוגנית של משתקמים בתוכנית אשר מתאפיינת בטווח רחב של משתנים כגון: גיל, רגע סוציו-אקונומי, סיבות לפניה לדת, מידת החזרה בתשובה, האזורים הגיאוגרפים שבהם שולבו בתוכנית, מספר המאסר שלהם (מידת העבריינות), רקע השכלתי ועדתי. לפיכך, ביקשנו מראש תחום שיקום תורני ברש"א למפות ולאתר שלושים מרואיינים שמייצגים את כל קשת הפונים לשיקום התורני. הראיונות בוצעו על ידי צוות של שלושה עוזרי מחקר אשר הוכשרו על ידינו לקיום ראיונות אלה. למען שמירת האתיקה של המחקר, זהות המרואיינים לא נחשפה בפני צוות המחקר ובכלל זה המרואיינים. המרואיינים לא נתבקשו למסור את שמם ונתונים אלה נשמרו בידי רש"א בלבד והמרואיינים זוהו על ידי ראשי התיבות של שמותיהם בלבד. הראיונות התקיימו בסניפים השונים של הרשות לשיקום האסיר בירושלים, חיפה, באר שבע, תל אביב ובהוסטל במעלה אדומים.

ממצאים עיקריים

לצד הקושי הרב של המשתתפים להגדיר במשפטים ספורים מהו השיקום התורני, הם יכלו לתאר ולמנות את הכלים שהם מרגישים שקיבלו כפועל יוצא מהשתתפותם בתוכנית. במסגרת המחקר מופו כלים רבים, אך במסמך זה נציג בקצרה רק כמה מהם. בין היתר, מנו את הכלים הבאים:

1. יצירת מסגרת מוסרית וערכית חדשה: המשוקמים תיארו בסיפוק ושביעות רצון קבלה של בסיס סדור של ערכים להתנהגות נאותה ובכלל זה הנחיות ל"עשה" ו"אל תעשה". לתחשתם תבנית זו ניתנה בעיקר דרך ספרי המוסר שאליהם נחשפו במסגרת תהליך השיקום ותירגום ערכים אלה בהתמודדותם היומיומית. המשתקמים גילו פחות התנגדות לקבלה של קודים להתנהגות שהגיעו מכוח עליון מאשר מהמסד החוקי שבו מרדו בעבר.
2. התוויות לדרכי התנהגות על בסיס מצוות התורה: מתן הנחיות מאוד ברורות לגבי ציפייה להתנהגות נאותה לפי מסכת המצוות המפורטת הקיימת בתורה. המשוקמים נתמכו בחיי היומיום במידה רבה בעובדה שהתורה מספקת התוויות ברורות כיצד עליהם לנהוג בקשת רחבה של התמודדויות ושכלל שאלה יש פיתרון מוגדר. מצב זה פתר אותם מהצורך לקבל החלטות באופן עצמאי, דבר אשר בעבר דרדר אותם למחזות בעייתיים, וכך הם מרגישים בטוחים יותר תחת ההנחיה של התורה והרכבים.

3. אמונה בשליטה והכוונה עליונה: קיומה של יד מכוונת ומפקחת של אלוקים שמספקת תחושת רגיעה והחזקה כך שיש מי ש"שולט בהגאים" וישנה "יד מכוונת" לכל התמודדות שניקרת בדרכם. לתפיסתם החוויות שניקרות בדרכם נחלקים ל"ניסים" ול"ניסיונות" שאלוקים מזמן עבורם. ההכרה ב"נס" מולידה תחושה שמתהווה אצלם של מחוייבות לאלוקים וצורך בהשבה על הגמול שניתן. מאידך, תירגום הקשיים, הכשלונות והמכשולים שבעבר נתפסו כ"חוסר מזל" וחשו שאין להם את הכלים להתמודד איתם, נחווים פתאום כ"ניסיונות" שנשלחים באופן אישי וישיר מהקדוש ברוך הוא. תפיסת המכשולים כ"ניסיונות" מסייעת להם לשלוט טוב יותר במצבי פיתוי בחיים מחוץ לכלא ומצמצמת סיכון לחזרה לעבריינות.
4. כלים נלווים: בנוסף לכלים התורניים, המשתקמים תיארו כלים לא דתיים נוספים שסייעו להם בתהליך השיקום, ובכלל זה: התרחקות מסביבת החיים הקודמת וניתוק מחברים חילוניים, מעבר או השתלבות בהוסטל לפרק זמן של כשנה שהיווה חיץ בין השנות בכלא שהינה מבוקרת ומפוקחת לבין הציפיה להשתלבות בקהילה שמאיימת על לא-מעט מהם. בנוסף, מרביתם מדווחים כיצד העובדה שעבודת התורה על כל היבטיה ממלאת את מירב מחשבותיהם ועיסוקם בחיי היומיום ואינה משאירה מרווחי זמן פנויים המתאפיינים בשיעמום ובעתים הם עלולים להישאב שוב אל עולם הפשע.
- בנוסף לחלק האיכותני של מיפוי הכלים שניתנים במסגרת תהליך השיקום, נבדקו אחוזי רצידיביזם בקרב בוגרי התוכנית בטווח של שלוש שנים מיום שחרורם. אחוז הרצידיביזם בקרב מדגם זה ($n=290$) עמד על 14.3% בהשוואה לאחוז הרצידיביזם בקרב כלל משתחררי הכלא בטווח זמן זה שעומד על 34.1%. ההבדל בין האחוזים שנמדדו בקרב בוגרי תוכנית רש"א תורני לבין האוכלוסיה הכללית הינו מובהק ומכוון לכך שאחוז החוזרים אל הפשע מקרב בוגרי תוכנית השיקום התורני הינו נמוך באופן משמעות בהשוואה לאוכלוסיה הכללית.
- מעבר לממצא המתואר לעיל והניתוח האיכותני של סל הכלים הניתנים, צוות המחקר שם לו למטרה להציע הצעות אופרטיביות לשיפור מתווה התוכנית השיקומית כפי שנהוגה כיום.